

ВЪЗМОЖНОСТИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД РАСТЕЖА НА БЪЛГАРСКАТА ИНДУСТРИЯ В КОНТЕКСТА НА ИНДУСТРИАЛНАТА ПОЛИТИКА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Автор: Станимир Станев¹

Вече повече от десетилетие българската икономика е част от икономическа интеграционна общност, функционираща на основата на сложна съвкупност от правила, критерии и процедури. В рамките на Европейския съюз икономиките на отделните държави членки са достигнали до степен на взаимодействие и взаимнообвързаност, каквато не е постигната в никоя друга регионална икономическа структура в световен мащаб. Функциониращият Вътрешен пазар на ЕС, в който са свързани икономиките на 28 отделни национални държави, е уникален по своята същност, има многопластова структура и изисква огромни усилия за организация, координация и управление. Изграждането на този пазар не е еднократен акт, а процес, който продължава и се развива и непрекъснато поставя нови предизвикателства пред държавите участващи в него.

Адаптирането на българската икономика към изискванията на Вътрешния пазар на ЕС започва още преди присъединяването на България към общността. За целта се осъществява всеобхватна трансформация на икономическата, политическата и обществената структура на страната, свързана с цялостно реструктуриране на икономиката, извършени са кардинални промени в законодателството, задълбочено реформиране на данъчната система, банковото дело, финансите и други. Формата на собственост на българските предприятия от изключително държавна се променя на

¹ Станимир Станев
докторант, катедра Индустиален бизнес, УНСС

преобладаващо частна. Мащабите на компаниите също се изменят и понастоящем над 90% от тях са микро и малки предприятия.

Конкурентната борба между икономическите субекти в рамките на Вътрешния пазар на ЕС стимулира, но и поставя множество предизвикателства, с които българските предприятия и българската икономика като цяло се справят с променлив успех. Темповете на растеж на икономиката, нарастването на производителността на труда, повишаването на конкурентоспособността на българските предприятия и продукция и много други основни икономически показатели не са на това ниво, което да позволи чувствително намаляване на изоставането на страната ни от икономиките на останалите държави от ЕС.

Инструментите и механизмите, чрез които българската икономика е подкрепяна в рамките на ЕС все още не се използват достатъчно ефективно. Постигнатата от страната през последните години макроикономическа стабилност не успява да предостави нужния тласък на икономиката и да ускори развитието. Необходимо е задълбочено анализиране на причините, поради които българската икономика и в частност индустрията не успяват да се адаптират успешно към следваната в рамките на ЕС индустриална политика.

Доколко на ниво ЕС има ясно формулирана и последователно провеждана политика за индустрията е доста спорно. Въпросът за необходимостта от индустриална политика на общностно равнище не получава еднозначен отговор. Съществуват редица аргументи в подкрепа на индустриална политика на равнище ЕС. Задълбочаването на интеграционните процеси в икономиките на държавите членки ограничава възможностите на националните правителства за ускоряване на индустриалното развитие чрез държавна намеса. Общата външнотърговска политика на ЕС отнема инструментите на отделните държави за самостоятелно, едностранно въвеждане на протекционистични бариери спрямо вноса на индустриални стоки от трети страни. Политиката за защита на конкуренцията, провеждана от ЕС, поставя под общ контрол държавните помощи и държавните доставки. Намалените възможности за интервенция в икономиката на национално ниво са основание за търсене на компенсация в адекватна индустриална политика на равнище ЕС.

Съпротивата към провеждането на общностна индустриална политика е значителна и се поддържа от тези които считат за вредна каквато и да било намеса в икономиката. Те поставят под въпрос ефективността от разработване и провеждане на индустриална политика, както на национално, така и на ниво ЕС. Това дава своето отражение в позициите на институциите на ЕС и в практическите им действия по отношение на индустриалната политика, които много често са непоследователни и свидетелстват за колебанието между двете противоположни гледни точки. В Лисабонския договор индустриалната политика попада в областите, в които ЕС има подкрепящи, координиращи или допълващи компетенции. Това на практика означава, че разработваните и предлаганите на равнище ЕС стратегии в областта на индустрията имат препоръчителен характер, за разлика от решенията в областите Вътрешен пазар, Обща търговска политика, Икономически и паричен съюз и др., които са със задължителен характер.

Въпреки противоречията относно необходимостта от провеждането на обща политика в областта на индустрията, на ниво ЕС се прилагат множество мерки в тази сфера, които засягат всички държави членки. Различни общностни политики със задължителен характер, като Общата търговска политика, Политиката за защита на конкуренцията и др., чрез своите инструменти и механизми оказват пряко въздействие върху индустриалното развитие на държавите от ЕС. Това неминуемо довежда до разработването и прилагането на стратегии за индустриално развитие, които да намерят баланса между интересите на отделните държави и техните стопански агенти и целите на ЕС, което е трудно постижимо, но опити не липсват.

Глобализацията на пазарите и интензификацията на конкуренцията в световен мащаб поставят пред европейските производители изискването за повишаване на конкурентоспособността и адаптация към динамичните промени. Отговорът на това предизвикателство от страна на европейските производители се съдържа в специалното внимание към фактори, оказващи влияние върху повишаване на производителността: технологична модернизация, инвестиции в научно-приложни изследвания, квалификация на работната сила, организация на производството, осигуряване на добро и модерно управление на предприятията и т.н. Необходими са промени не само в структурите и методите на производство, но и в организацията на предприятията, взаимоотношенията и развитието на човешките ресурси и други. Възниква нуждата от бързо структурно приспособяване на производството и ресурсите към новата ситуация на пазарите.

При успешно функционираща пазарна икономика структурното приспособяване се смята за прерогатив на икономическите субекти. Държавата може да бъде катализатор на този процес. Предприятията очакват от държавата осигуряване на подходяща среда и ясни и предвидими перспективи за тяхната икономическа дейност. Това означава, че от държавните власти, включително от институциите на ЕС, се изисква да предприемат придружаващи мерки, които да помогнат и ускорят процеса на приспособяване, особено в областта на транспортната инфраструктура, телекомуникациите, енергетиката, както и в сферата на образованието, науката и изследванията. Държавните власти и институциите на ЕС не могат и не би трябвало да изместват решенията и мерките, които самите предприятия трябва да предприемат. Не може да се говори за ефективна индустриална политика тогава, когато държавата или ЕС се намесва много силно или има голямо влияние върху индустриалното развитие. Ефективната индустриална политика създава само необходимите условия за действие на пазарните механизми за оптимално разпределение на ресурсите в посока на структурно приспособяване и повишаване конкурентоспособността на индустрията.

Подходът по отношение на конкурентоспособността, който възприема ЕС, е съставен от многобройни и комплексни политики, дейности и мерки. Повишаването на конкурентоспособността е приоритет на всички държави членки, но всяка от тях търси неговото решаване с различни средства и метода. Едновременно с това се разбира и необходимостта от предприемане на действия за решаване на въпросите на конкурентоспособността не само на национално, но и на равнище ЕС.

Като цяло стратегията на ЕС по отношение на конкурентоспособността се откроява в следните основни насоки и подходи:

- Държавната намеса в индустрията се съсредоточава в провеждането на мерки на пазари, където съществува потенциал за развитие – здравеопазване, околна среда, биотехнологии.
- Стимулиране на инвестициите, свързани с увеличаване на знанията - обучението, научно-развойната дейност, ноу-хау и други се третират като първостепенни сфери за инвестиции.
- Ефективното функциониране на Вътрешния пазар се разглежда като важно средство за повишаване на конкурентоспособността.
- Подкрепата на малките и средните предприятия е основен приоритет за постигане на по-висока конкурентоспособност на европейската икономика.

За да може държавите от ЕС да запазят и разширят позициите си на световните пазари, се пристъпва към разработване, приемане и прилагане, на общностно равнище, на широкообхватни дългосрочни стратегии за икономическо развитие. Първата подобна програма е приетата през март 2000 г. т.нар. Лисабонска стратегия, чиято основна цел е до 2010 г. ЕС да се превърне в най-конкурентоспособната и най-динамичната икономика в света, основана на знанието. Тази амбициозна програма на ЕС съдържа инициативи в четири ключови области: конкуренция и предприемачество, иновации, заетост, модернизация на европейския социален модел. Към тях малко по-късно е добавено и екологичното измерение.

Лисабонската стратегия не успява да постигне поставените цели. Като основни нейни слабости се посочват недостатъчната политическа воля и ангажираност на държавите членки за нейното изпълнение, неясното разпределяне на компетенциите между държавите членки и европейските институции и др. Освен това самата структура на програмата, със заложените многобройните цели и подцели, е изключително сложна и трудна за разбиране и прилагане.

През 2010 г. Европейската комисия предлага нова икономическа стратегия за периода до 2020 г., наречена „Европа 2020”. Тя се основава на три тясно свързани и взаимно подсилващи се приоритетни области: интелигентен растеж за развитие на икономика, основана на знания и иновации; устойчив растеж с поощряване на ниско въглеродна, енергийно ефективна и конкурентоспособна икономика; приобщаваш растеж за икономика на висока трудова заетост и социално и териториално сближаване. Посочени са пет конкретни задачи, които трябва да бъдат изпълнени до 2020 г.:

1. Увеличаване на заетостта на населението между 20 и 64 год. на най-малко 75%;
2. Инвестиране на 3 % от БВП в изследване и технологии;
3. Намалване на емисиите на парникови газове с поне 20% в сравнения с 1990 г., увеличаване на дела на възобновяемите енергийни източници на 20% и увеличаване на енергийната ефективност с 20%;
4. Намалване на дела на рано напускащите училище на 10% и увеличаване на дела на населението между 30 – 34 г. с висше образование на поне 40%;
5. Намалване на бедността на поне 20 млн. души от ЕС.

Анализът на проблемите при прилагането на Лисабонската стратегия, която предхождаше „Европа 2020”, показва, че поради различията в държавите от ЕС е необходимо всяка от тях да приспособи общите европейски цели към своето национално развитие и да припознае тази стратегия като своя собствена, а не като наложена от вън. При прилагането на „Европа 2020” се обръща сериозно внимание на националните програми за нейното осъществяване.

В края на 2012 г. ЕК си постави за цел да насърчи реиндустриализацията на ЕС, повишавайки дела на сектора в БВП на държавите членки от тогавашните 15.6% на 20% през 2020 г. Трябва да се има предвид, че самата ЕК няма как да направлява този процес в рамките на заложените параметри на Многогодишната финансова рамка (2014-2020). Подкрепата може да бъде единствено косвена – чрез насърчаване на иновациите, предприемачеството и зелените технологии. През ноември 2013 г. излиза анализ на Дойче банк, в който се отбелязва, че шансът за постигането на тази цел е минимален. Въпреки това ЕК не се отказва от намеренията си.

Тенденцията към реиндустриализация на икономиката на ЕС има своите поддръжници, но скептицизмът по отношение реализацията на тази концепция е много силен. В настоящия доклад няма да се спирам на изясняването на предимствата и недостатъците от провеждането на политика на реиндустриализация на икономиката на ЕС, а ще обърна внимание на някои възможности и предизвикателства пред българската индустрия в контекста на провежданите от ЕС политики в областта на индустрията.

Българската икономика е най-слабо развита и с най-неблагоприятни показатели по отношение на конкурентоспособност сред икономиките на държавите от ЕС. Предизвикателствата пред индустриалните ни предприятия са изключително сериозни и трудно преодолими. В статията на проф. Й. Илиев, проф. Н. Щерев и доц. Д. Благоев „Процесът на реиндустриализация – стратегическо предизвикателство пред националната икономика” се обръща внимание на невъзможността на българските индустриални предприятия, разчитайки единствено на собствените си усилия, в краткосрочен период да постигнат чувствително подобряване на своята конкурентоспособност. Посочва се, че успешното развитие на българската индустрия изисква решаването както на структурни, така и на системни по характер проблеми, които надхвърлят възможностите на предприятията. Направеният извод е, че по отношение на индустрията е необходима дългосрочна стратегическа визия за развитие, която да намери конкретизация в Програма за реиндустриализация на националната икономика. В разработката на тази програма е целесъобразно да участват освен работодателски организации на индустриалния бизнес, също така синдикатите, представители на финансови и банкови институции в страната, представители на академичната общност и не на последно място изпълнителната и законодателната власт трябва да имат своето значимо присъствие.

Свеждането на ролята и подкрепата от страна на държавата към бизнеса само до правилно провеждана макроикономическа политика и системно подобряване на бизнес средата, в конкретните български условия се оказва недостатъчно. Без провеждане на активна индустриална политика, с произтичащи от нея инструменти

на държавното управление, статуквото в българската индустрия трудно ще бъде променено в посока достигане характеристиките на модерната индустрия. Реалният проблем обаче е в компетентността, поведението и действията на представителите на държавната власт и администрация, които по-често създават спънки, отколкото да оказват реална подкрепа на бизнеса. Възможно ли е българското държавно управление да промени модела на своето поведение и да съдейства в по-голяма степен за ускоряване на индустриалното развитие на страната е въпрос, чийто отговор не се опитвам да търся, но е ясно, че без такава промяна положителни тенденции трудно ще се развият.

Наблюдавайки насоките на индустриалната политика на ЕС и съобразявайки се с българските условия и реалности, може да се потърсят възможности за ускоряване на индустрията ни чрез съсредоточаване на усилията в развиването на не твърде голям класически реален сектор, съставен предимно от малки и средни предприятия, използващи иновативни средства за производство. Разбира се, много по-благоприятни ще са резултатите, ако повече български компании се насочат към високотехнологични производства, но това трудно би могло да се постигне без подкрепата и съдействието на партньорите от ЕС. Основен проблем на българските компании е намирането на необходимия ресурс за инвестиции и иновации. Поради това ролята на отпусканите по линия на ЕС средства за провеждане на различни оперативни програми е изключително съществена и тези средства трябва да се насочват и използват рационално и с мисъл в перспектива.

Благоприятно отражение върху развитието на индустрията може да окаже привличането на високотехнологични европейски компании в съвместни проекти или, още по-добре, в смесени предприятия с българско участие. Така ще се осъществи дифузия на знания и технологии, което е от първостепенна важност за българския бизнес. Резерви в тази насока има и трябва да се откриват и отстраняват причините за слабия интерес от страна на европейските ни партньори към задълбочаване на сътрудничеството и кооперирането с български компании.

Чувствителен принос за ускоряването на индустриалния растеж на страната ще окаже привличането на преки чуждестранни инвестиции във високотехнологични производства. Крайно време е да променим разбирането и мисленето, че можем да привлечем инвеститори с предложението за евтина работна ръка. В много други региони по света работната ръка е по-евтина. Ние трябва да акцентираме на квалификацията на работната ръка, на възможностите да подготвим компетентни специалисти в различни сфери и области, които да могат да отговорят на изискванията за високотехнологичното производство. С евтина работна ръка качествен скок в съвременната индустрия не се постига.

Тясната обвързаност на българската икономика с европейската предоставя благоприятни възможности, но и отправя сериозни предизвикателства пред индустриалните ни предприятия. Вътрешният пазар на ЕС определя еднакви правила за икономическите субекти от различните държави членки. Хората, стоките, услугите, капиталите се придвижват безпрепятствено в това свободно икономическо пространство, но това е благоприятно в много по-висока степен за по-конкурентоспособните държави и икономически агенти. За българските компании се

оказва сериозно предизвикателство да задържат и разширят позициите си на националния пазар, а задачата е още по-сложна при навлизане и отстояване на позиции на чуждите пазари. Изключително трудно е на българските предприемачи да намерят и запазят висококвалифицирани кадри, защото свободното движение на хора в ЕС съдейства за насочването на работната ръка към държавите с по-високо заплащане на труда. Този проблем с всяка изминала година се задълбочава, но неговото решаване едва ли е вноса на евтина работна ръка от вън, каквато концепция се опитват да прокарат някои български работодатели. Много по-добри резултати ще се постигнат ако усилията се насочат към създаване на условия, които да задържат квалифицираните кадри в страната.

Въпреки сериозните предизвикателства пред българските индустриални предприятия, те успяват да устоят на силния конкурентен натиск, но конкурентоспособността им не се подобрява чувствително. Проблемните полета са ясно очертани и са видими за всички. С координираните усилия на бизнеса, синдикатите и държавното управление може да се разработи и приложи успешна стратегия за ускорено индустриално развитие, която да повлияе позитивно на икономиката на страната. Нужна е приемственост, последователност и постоянство при провеждането на индустриалната политика, а не резки обрати и бърза промяна на курса, както се случва вече трето десетилетие у нас.

Използвана литература:

1. Георгиева, Е., К. Симеонов, Европейска интеграция, Рекламно-издателска къща „Минерва”, София, 2008.
2. Георгиева, Е., Тематичен справочник по европеистика, Издателски комплекс УНСС, София, 2016.
3. Европа 2020. Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж. Брюксел, 3.3.2010 г. СОМ (2010)2020 окончателен: http://ec.europa.eu/europe2020/index_bg.htm
4. Желев, П. Предизвикателства пред разработването и изпълнението на индустриална стратегия в България. Сборник с доклади от XIV Научно-практическа конференция на тема: „Предпоставки и възможности за индустриален растеж в България“, (УНСС), Равда, 04-05.10.2013г., С., Издателски комплекс УНСС, 2013.
5. Илиев, Й., Н. Щерев, Д. Благоев, Процесът на реиндустриализация - стратегическо предизвикателство пред националната икономика, Научни трудове на УНСС Том 3/2014 г., Издателски комплекс УНСС, София, 2014.
6. Шикова, И., Политики на Европейския съюз, Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, София, 2011.